

Zeitschrift: Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha
Band: 13 (1939)
Artikel: Quel de negin : novella
Autor: Gadola, Guglielm
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881192>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 08.02.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Quel de negin

Novella da Guglielm Gadola, Cuera

Strusch sedestadaus, sepusava capitani Giachen Martin Milar gia sil parsiel della fenestra e mirava videnasi els cuolms. Oz vev'ei buca tac nebel en tschiel ed ina ruasseivladad maiestusa dominava aunc l'entira contrada muntagnarda. Capitani Milar, ch'era in schuldau passionau, contemplava savens quei mund misterius e declarava a sesez la natira muntagniusa cun ses cuolms e vals, cun sias pézzas e gondas per in camp de battaglia, nua che ils pli gronds herox hagien avon mellis e mellis onns battiu ina battaglia maisudida.

Capitani Milar era officier en survetsch della Spagna e vegneva onn per onn a casa il meins d'uost e settember, per seruassar de sias stentas e strapazs. Pér egl jester vev'el empriu de carezar sia patria, pér leu fuvan ses egls s'aviarts per la bellezza de sia patria grischuna.

E cu'l era a casa sedepurtav'el sco inamoraus della contrada, ch'el veva da giuven mai observau, numdir fatg stem de sias bellezias. Perquei stev' il de Milar puspei sin fenestra, ferton che ses vischins durmevan aunc tuts cauldamein ed observava il mund muntagnard. En sia fantasia era tut quei che el veseva leuora ella natira u in combat, ni in camp de battaglia ual bandunau.

Tutenina auda el a vegnend pass da vitg ora — ed ussa ves'el era a caminond cun furtina Clau miedi, siu amitg.

Els eran adina stai buns amitgs: il Clau ed il Giachen Martin. Ed aunc ussa cultivavan ei lur amicezia cun tutta carezia e quita. Clau respectava siu amitg de giuventetgna muort sia curascha, muort la biala carriera che quel veva fatg, senza haver gudio pli bia scolas, mo aunc pli pervia dellas bialas qualitads de character, che quei stupent schuldau veva. E Giachen Martin de sia vard, apprezzava Clau miedi pervia de sia gronda scienza ed intelligenza, mo aunc pli pervia de sia noblezia naturala e muort siu grond entusiasmus, ch'el demussava per tut il bi ed il bien de ses compatriots sursilvans.

Clau miedi, vesend igl amitg sin fenestra, salida quel cul maun, clamond si ad el: „Jeu sundel vegnius per dir zatgei a ti“, e gia vegn el si da scalas e neuden sia combra.

„Jeu level mo dir a ti, che cun nies scart-troccas de suentermiezdi seigi lu nuot; jeu sundel impediis de vegnir!“ E schend quels plaids, dat el il maun a siu amitg.

„Ti has matei in' grev malsaun enzanua pli lunsch, che ti stos gia ira avon miezdi e tut alla bahutta?“

„Na, miu bien, ei setracta d'ina sepultura.“

„E ti astgas buca muncar? Ei quei forse in, che ti has spediù beinspert e tut alla grada vi da tschei maun?“

Clau miedi ri sin quella pulacca, mo buca da cor, plitost per creanza. „Na, . . . jeu hai strusch giu intercuret'g el, ch'jeu hai viu ch'ei era de far nuot pli. Dapi ier-notg eis el staus condemnaus alla mort. Jeu fuss è schiglioc nuota obligaus ded ira suenter bara, mo jeu hai tuttina il desideri de far quei.“

„Sco ti vul! Lu stoi jeu mirar mez, co mazzar il suentermiezdi tut persuls; mo en cass che ti . . .“

„Na, teidla! Il megl'ier fuss ei, sche ti vegnesses è grad cun mei. Jeu sundel perschuadius, ch'era ti fusses satisfatgs de render la davosa honor a quei um, ch'ins surdat oz al ravugl de nossa tiara. Ina tala caschun vegn tia veta mai pli a sepresentar; per gliez mo crei!“

Tut surstaus, damonda capitani Milar: „Sche tgi satiaran ei è pomai?“

„Oh! . . . quel de negin; in pauper schani, ch'ins teneva per misericordia sco fumegl tier in puranchel si Plaunca-su. Ei era in de negin, in nunencunaschent, che fageva il fumegl de biestga!“

„In fumegl de biestga, e ti dias che . . .“

„Miu bien amitg, buc il mistregn fa o! Ei ha dau rugadurs e paupra schenta de mintga sort, ch'ei tuttina stai glied d'honor e condiziun. Deig'jeu forse entscheiver a numnar ina partida de quels? E che ti bein sappies! miu fumegl de biestga, quel de negin, ei staus schuldau . . . el ha fatg honor alla Svizera ed a nossa patria romontscha! el ha priu part dalla gronda battaglia de Waterloo. Basta, ti ch'ei è staus schuldau ed eis ussa schizun officier, neu cun mei! Nus prendein nos dus cavals e cavalchein a Plaunca-su. Nus mein oz suenter bara al sulet nunencunaschent de nossa tiara. Suenter vi jeu lu raquintar a ti, quei ch'jeu sai de si' historia.“

„Sche seigi! Jeu vegnel cun tei! immediat! Mo co vev'el num, il defunct?“

„El pretendeva de ver num Catani. Mo jeu crei mai epimai, ch'el senumnavi aschia. El era in de negin, in schuldau nunenconuschent.“

* * *

Clau miedi e siu amitg Giachen Martin Milar semettan en sialla e cavalcheschan aspramein tras la frestga damaun d'entschatta settember. L'aura sut dev'enasi de biestg e smaccava aunc pli a funs ils èrs, ch'eran schiglioc schon dai en bravamein e che devan in aspect melanconic all'entira contrada. Ils dus amitgs arrivan aunc ad uras a Plaunca-su avon la casa en malen-curada; ina casetta brina, modesta, cun fenestretgels bass ed in grond e bi curtin odentuorn. Clau miedi descenda da cavagl e va vi tiel patrun-casa, che steva avon esch. El dat il maun ad el e di zaconts plaid. Sper el steva

sia dunna, empau pli veglia ch'il mariu, magra, pallida, culs fastitgs de larmas sin las gaultas tut muschas. E grad sper ella, sidretg sc'in conif, steva ina matta de cerca 18 onns, biala e beinproporzionada, cun ina fatscha pleina, brinida dal sulegl. L'expressiun de quella fatscha fuva indifferent, sco era quella de siu frar bia pli giuven, che veva gia en caultschas liungas.

Clau miedi e capitani Milar eran strusch arrivai e salidau la familia en malencurada, ch'il prer vegn cun ses ministrants, che portan candeilas ardentas, igl intscheinsèr e la crusch. El benedescha il vaschi, che steva gia sin sava digl esch-casa ed il til de bara semova ella direcziun della baselgia e santeri.

Ei era massa glied suenter bara; bia depli che quei che Clau miedi sminava. Quei che dat principalmein en egl als dus amitgs, ei la gronda emozion, che veva cargau il bien prer, magher, cul frunt ault tut alv. Recitond sias oraziuns liturgicas, tremblava sia vusch e de mirar pli bein en sia venerabla fatscha bunamein transparenta, vess ins detg, ch'era el hagi bargiu.

Finidas las ceremonias della sepultura, semettan ils dus amitgs puspei en sialla e cavalcheschan, senza setener si zanua pli ditg, encunter il vitg principal de quell'ualti allontanada vischnaunca.

Arrivai leu, di Clau miedi siper siu amitg: „Jeu hai aunc de far ina viseta ad in malsau, che stat si tscheu sum il vitg. Ti vas giu tiella Babetta ed empostas gentar; epi vi jeu raquintar a ti aschibein sco jeu sai: l'istoria de quei pauper schani de negin.“

* * *

Suenter gentar raquenta Clau miedi:

Igl uvierchel dil vaschi cuvrevava cun tut quita la fatscha de quel che nus vein cumpignau oz alla fossa. Aschia has ti gnanc saviu dar in'egliada buc sin sia fatscha; e ti has franc e segir piars nuot! Pertgei che — quei sas ti crer ni schar star — quei carstgaun vev' ina fatscha sgarscheivel macorta, macorta quei che sa mo esser macorta!

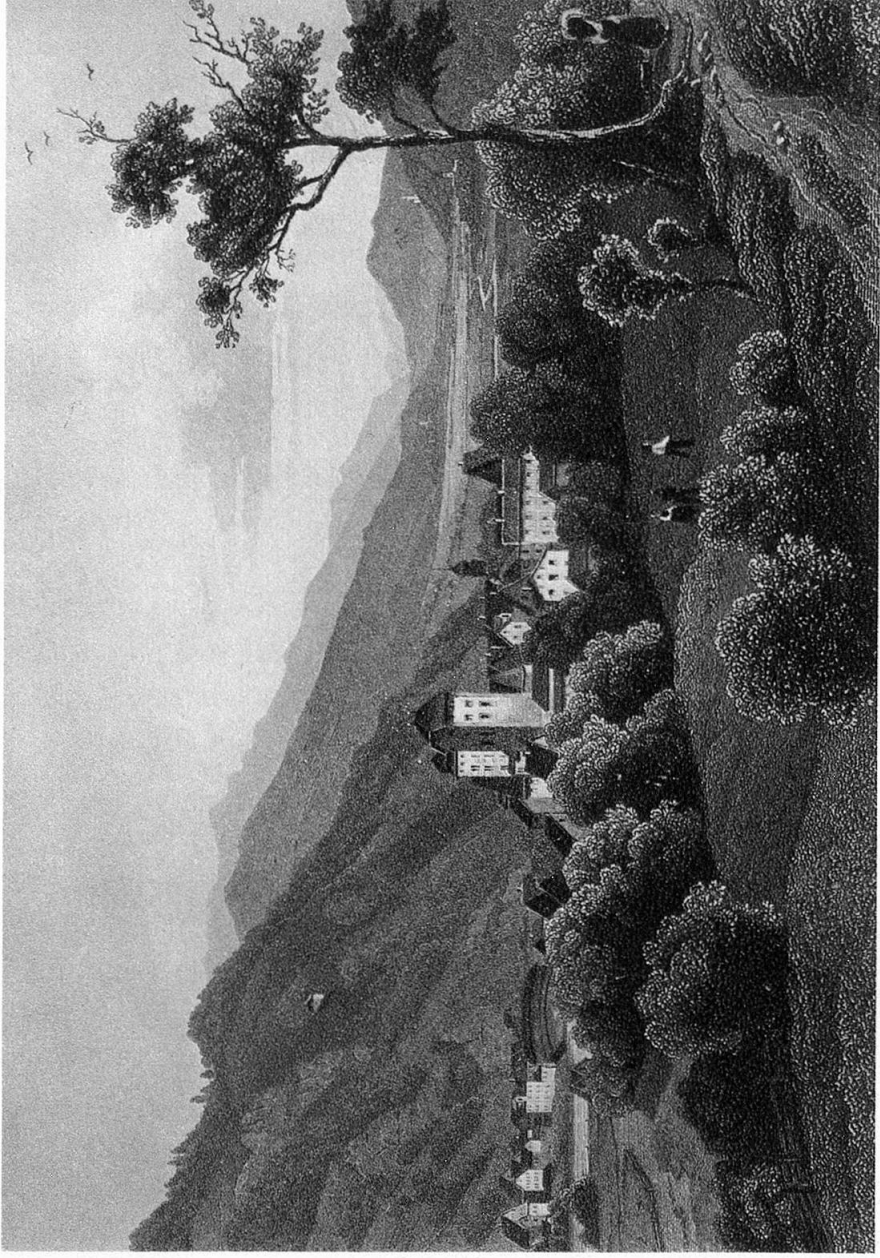
Sur Paul, il plevòn de questa vischnaunca, che ha satrau el oz, in um sogn el ver senn dil plaid, ha confidau a mi quei ch'jeu sai de quella istoria. El ha raquintau a mi ella detagliadamein ed jeu vi sespruar de raquintar ella er' a ti, aschibein sco jeu sai:

Igl um dil qual ei setracta, ei vegnius ella tiara exact avon 6 onns, il meins de matg 1821.

Ei era ina damaun.

Sco adina de quei temps, fuva la glied aunc o sil funs ed arava e denter quels fuv'era Gion de Caspau, il proprietari della casa en malencurada, che nus havein visitau oz.

Castgina, sia dunna, sesanflava quei di leu en curtin davos casa, che confinescha odem cugl uaul de vischnaunca. Gia da gliez temps er'ella ina femna els curonta; ina buna, solida casarina, alla quala la veta ed ils

Il marcau de Glion avon tshien onns

quitaus vevan faldau sia fatscha biala e migeivla. Ella fuva ual vid il lavar las caultschas de siu Gionin, in buobet de sis onns, ch'era buca lunsch naven dad ella spel dutg e termagliava.

Cheu tuttenina aud'ella la Matilda, sia feglia, a clamond:

„Mumma, mumma!“

Ord il tun della vusch savev'ins prender in cert accent de tema ed anguoscha. La mumma peglia è sco tema e vess gleiti schau dar las caultschas orda maun ed el dutg.

„Tgei dat ei?“, damond'ella sevulvend cul tgau encunter gl'esch-casa, che dat ora sil curtin.

En in dai cumpara Matilda, sia feglia, sin esch. Ti has viu ell'oz; ina biala matta cun terschollas brinas e cun ina fatscha sauna, semnada in techet de lentagiels.

Da lezzas uras vev'ella strusch 15 onns, mo fuva tuttina activa ella lavur, schibein en casa gidond la mumma, sco sil funs mond suenter il Gion de Caspausa.

„Tgei vul è pomai?“ damonda la mumma. „Has finiu de pender si resti on curtin?“

„Buca tut aunc. On curtin s'ei vegniu in um, ni plitost in monstrum, cun ina fatscha sgarschentus macorta, sco sch'el fuss vegnius ord gl'uffiern. El ha mirau pitgivamein els egls a mi per dir bien di. Mirond sin el è jeu, hai jeu pegliau ina tala tema, ch'jeu hai schau dar tut agradgiu; epi sundel fugid'en casa e serrau igl esch endadens.“

„Ti eis buca bein!“ grescha Castgina de Caspausa siper ella. „In um ei buc igl uors . . . Quei ei franc mo il Toni de Scuas.“

„Mo na, mumma, franc buc; quei ei mai epimai in um de nossa tiara. Il Toni de Scuas enconusch'jeu beinuonda, cun ses egls che miran tschec e cun sia barba balurda. El beiba stuorn enqualga ed ha ils egls che larman, mo nauschs eis el buc. Quel cheuo denton ei in monster, ch'ins vesa franc mo egl uffiern semiglions. Ins schess veramein, ch'ei fussi il giavel en persuna.“

„Sche bien pia, stai cheu sper mei. Giavel ni buca giavel; el vegn bein ad ira per siu fatg, sch'el ei buca de cheu . . . E ti has bein aunc temps uonda de finir tia lavur tochen miezdi.“

„Gie, sche vas pia buc ô e miras?“ di la Matilda.

„Sch'el fuss in aunghel sgulaus giu da tschiel, pertgei buc?! La finfinala . . . Mo jeu hai aunc ton de far oz, ch'ei ha num far vinavon cun mia lischiva.“ Mo ella veva strusch detg quels plaids, ch'ins auda a spluntond levamein vid igl esch, che dat ora sigl iert e che la matta veva serrau endadens.

„Per l'amur Diu, mumma, buc arva, sch'ei fuss el . . .“

Ins auda danovamein a spluntond.

„Jeu vi ir ad arver, sche bien pia!“ di Castgina, laschond las caultschas de siu buob, agradgiu ed end enviars igl esch, suandada dal Gionin, ch'era

traso ella schuba ad ella. „El vegn bein buc a magliar en nus. E la fin de tuttas fins eis ei aunc clar e bi di. Tgi sa tgei nus vein è de temer?“ Ell'arva pia igl esch, mo dat anavos sco tuccada dalla daguotta. In um steva silla sava, sclarius dal suleagl della damaun; in um sco ella veva sia veta aunc maina viu in!

El era de grondezia mesauna, veva cavels rars... de quels rars, ed era vestgius sc'in vagabunt: caultschas grisch-alvas cun lozza secca tocca schenugl e d'in tschiep cuntschous cun scrotas de differenta materia, senza fuorma, senza culur.

Il tgierp pareva solids; sulettamein la fatscha era horribla; nuot auter che tagls e cuderas tut in tener, ils ins cotschens e las autras ner-brinas, leprusas. Las survintscheglias vevan paretta blutta, sco mursigliadas naven. In dils egl era cuvretgs cun in curom rodund, perquei ch'el era cavortgs e l'auter mirava tut uiersch e malruasseivel ord in frust carn-morta. Sulettamein la bucca vev' aunc salvau sia culur originala, mo gest quei contrast deva a sia entira fatscha in aspect aunc pli mitgiert — terribel mitgiert!

„Per l'amur Diu! Tgei leis è da nus, pauper um?“ grescha Castgina tut tremblonta dalla tem'ed anguoscha.

„Jeu... jeu less nuota disturbar vus“, balbegia il nunencunaschent cun vusch stetga siper la dunna. „Ina miola vin, ch'jeu vi bugen pagar; quei ei tut quei ch'jeu vess bugen. Jeu hai fatg viadi tutta notg ed hai ina seit de murir.“

„Sche pertgei meis buca giu tscheu Rueunas ell'ustria; igl ei mo in tschan-cunet, buca lunsch. Nus vendein buca vin cheu.“

„Sche dei ina scadiol' aua... mo ina scadiol' aua e la lubientscha de seruas-sar in amen cheu sin vies baun. Vus vegnis bein buc a refusar de dar enzaconts daguots aua ad in pauper carstgaun, che roga persuerter!“ E lu en in tun humiliteivel e cun egliada imploronta:

„Po buca mirei sin mia fatscha. L'uiara ha devastau quella dal taliter. Mo endadens sund'jeu nuota menders ch'in auter...“

En quels plaids tunava zatgei sco in'oraziun profundamein ferventa ed ina emozion aschi intensiva, che la Castgina vegn surprida talmein de misericordia, ch'ella trembla sc'in feagl.

Perquei croda sia resistenza en nuot ed ella grescha en a Matilda, che steva tut tementada davos esch, ded ira dabot giun tschaler per ina miola vin.

Tut méttà dal smarvegl, obedesch'ella senza patertgar pli bia; va e vegn cul vin, ch'ella tschenta avon igl um sil baun, senza astgar dar ina solia egliada sin quel. Epi fui ella, currend da zuler en, ton sco 'la mo po.

„Jeu hai fatg tema a quella matta, neve?“ remarca il pauper schani cun vusch tut rauca.

„Po buca fagei stem de quei.“

„Bein, jeu fetsch stem de tut. Quei ei vossa feglia, tratg'jeu?“

„Gie, quei ei la buoba ch'jeu hai giu cun miu εμπrem um.“

„Ah!“ fa uss il nunencunaschent, mirond entuorn entuorn, sco per examinar ils loghens avon casa. „Vus essas pia maridada duas gadas?“

„Gie, miu emprem um ei morts ell'uiara. Jeu erel vegnida vieua, senza saver co far de trer vi mia buoba, che Niessegner ha schau emprender d'enconuscher mei in undreivel giuven; in bien pur. Quel ha priu mei, miez per affecziun e miez per misericordia ed aschia eis ei puspei ju.“

„E... vus veis mattei aunc giu auters affons cun quel?“

„Il buob, che vus veis ual viu.“

„In buob“... continuescha il nunencunaschent. „Vus essas turnada a maridar e veis in buob...“

E lu suenter ina cuorta pausa:

„E va ei adina bein cun vus uss? Negins quitaus pli? Excusei, sch'jeu tschentel talas damondas. Quei daventa buca ton per marveglias, sco per interess. Vus veis lubiu, ch'jeu ruaussi cheu sin vies baun, ch'jeu prendi in refrestg... e vossa fatscha quel'jeu de ver viu ina gada.“

„Oh! jeu drovel nuota zuppentar vi misteris! Grazia alla divina Providientscha, hai jeu finalmein empriu d'enconuscher la ventira suenter tons quitaus e miserias. Miu um ha restaurau la casa, che deva gleiti ensemen e gl'onn vargau ha el schizun cumprau dus frusts prau, che confinavan cul nies. Buca per seludar, mo jeu astgel dir, che miu secund mariu ei il meglier pur cheu-entuorn. El ha gia fatg in tschechet rauba e cunquei ch'el ha bien cor, sche fa el era negina differenza denter siu buob e mia buoba. Gie, el patratga schizun de preparar il percasa ad ella, en cass ch'ella less maridar in di. Ed il buob schein nus entscheiver la scola d'atun. El vul vegnir prer in di. Mo forsa ch'el mida lu aunc idea. En tutta cass duns ha el buns, gliez ei gnanc tgisà.“

„E vies... vies emprem mariu? Quel ch'ei morts ell'uiara, valeva franc buca bia?“

„Pertgei scheis vus de quei? Il cuntrari, gliez er'in bien um. Igl ei segir è buca sia cuolpa, sch'el ha mai giu cletg ella veta. Jeu ed el vevan bi luvrar e barhar d'in'alva a l'autra: ei leva nuota leu! Perquei eis el gie jus schuldau; per gudignar ensemen empau daners, che nus sappien pagar ils deivets... Quei che pertegn denton bien, er'el buontad um... Ed er' il pli bi lunsch entuorn, sco jeu hai mai entupau in, mia veta mai! Jeu erel loscha ded el. Dieus fetschi po grazia cun si'olma!“

„Sche num de Diu! ussa stoi jeu ira, mia buna dunna... mo astgass jeu saver, co vus veis num?“

„Castgina de Caspausa.“

„Jeu vi ira, dunna Castgina. Vossa feglia pudess turnar, epi vess ella puspei tema. E leis vus veramein buca ch'jeu paghi zatgei per la miola vin?“

„Gliez fuss ina biala! E perdunei, sche la buoba ha giu tema. Mo vus saveis franc è co ins ei da giuven. Epi, senza vuler far reproschas, l'uiara ha veramein devastau vus.“

E lu mett'ella aunc vitier, mo buca senz'ina certa malruasseivladad: „Ed ussa matei che vus meis pli lunsch. Vus vegnis buc a vuler star en vischnaunca?“

„Gliez sai jeu nuota dir. Jeu sun senza lavur ed en cass ch'jeu anflass occupaziun cheu...“ Mo vesend che Castgina veva gia menau il tgau per ira naven, di el aunc:

„Forsa ch'jeu mondel, sche bien pia! Jeu vi mirar... Aunc ina ga bien engraziament e Dieus paghi, dunna Castgina.“

Epi s'el jus.

Mo buca ditg e Castgina de Caspaua dueva puspei veser el.

La sera cura ch'igl um ei vegnius giu da mises, ha ella giu de raquintar bia de quella remarcabla viseta.

Mo tgei smarvegliada ha ella pér fatg gl'auter di, cura che Gion de Caspaua di ad ella, ch'el hagi era entupau quel de negin, e ch'el hagi schizun pladiu el per enzaconts dis de gidar a metter truffels.

„Sia fatscha ei tut auter che biala. Ti has raschun. Ins tut peglia tema de mirar sin el. Mo el ha buna bratscha e sa luvrar. El seigi in de cheuragiu zana, sai jeu, della Val Zaniastra, ni zaco aschia. Mo crei a mi: bratscha ha'l de quella sco palsfier e perver sappi el era — forse aunc meglier che jeu. E nus tschercavan schiglioc in mattatsch, cunquei ch'il Gieri ha stuiu ir a casa tschei di. Mo aunc enzatgei! Oz ei tut carischia e fumegls cuostan. El ha denton detg, ded esser cuntents culla maglia, cun in encarden de dormir e cun enzaconts bluzchers per mintgaton cumprar in tec tubac. — Jeu capeschel Castgina, sia tschera ei smisereivel marcorta, ch'ins vess plitost queida de scongiurar el zana, che de prender el en casa. Mo jeu hai tuttina pladiu el, il Catani, pertgei ch'el ha num aschia, sco'l di.“

„E nua quantas de schar durmir el? En casa speronza buc!“

„Per gliez lai ti mo far mei. El vegn franc buc a far stretg a nus. Nus fagein en in letg vi'n truaisch dalla vard'encunter il nuegl; leu nua che nus vein ils uaffens. Jeu hai vertiu el, ch'el stoppi esser cuntents aschia, ed el ei jus d'accord; mo ch'el hagi lavur e zatgei de dustar la fom. Jeu crei de ver fatg ina buna fatschenta.“

„Ti sas bein, che nossa Matilda ha tema dad el“, insista la dunna. „Ed jeu de mia vard, vess è viu pli bugen, che ti vesses schau el, nua ch'el era.“

„Bah! Ti vegnas a sendisar e la pintga era. Jeu sundel cuntents cul marcau — e vus franc era. El vegn a gidar nus en casa ed o sil funs. El vegn era ad haver quitaus de tiu iert e curtin; ti vegnas aschia a ver pli bia fretg e pli paucs quitaus. La fatscha ha la finfinala buca de dir aschibia per in toc fumegl. El ei macorts, quei ei gnanc tgisà; mo jeu crei mai ch'el seigi schliats. E la fin de tuttas fins essan nus buca maridai cun el e sch'ei cunvegn essen nus aunc adina patrums de far ir el culla brocca.“

Mo els han salvau el — entochen la mort.

El era vegnius cun in fagot tut de purla ed en quel vev' el mo lumpas, epi s' el s' installaus vi'n truaisch, nua ch' el sez ha fatg en in letg.

Gia gl'emprem di, ch' el ei staus en casa, ha el dumandau per lubientscha d'astgar magliar dapersei. Mo el ei semussaus el decuors d'in cuort temps aschi migeivels, aschi modests e survetscheivels, ch' ins ha entschiet a s'endisar vid sia comparsa ed alla fin han ei perfin cedi ad el ina canorta en davos meisa sper els.

La damaun cull'alva dil di er' el en pei, pinava tier ils uaffens, scheva ora la biestga ed entschaveva las pli grevas lavurs, per spargnar quellas als auters. Cura ch' el era buc o sil funs cun siu patrun, gidav' el la Castgina ellas lavurs de casa e muncava mai ded esser suenter las tschaveras zanu entuorn casa, cura che Matilda stuev' ira sin fontauna per aua. La fontauna sesanflava in pulit tschancun naven da lur casa, e cur che la matta vegneva or dad esch cul giuv silla schuvialla, mava el suenter ad ella tochen sin fontauna, per prender giu ad ella il giuv ed il viadi aua.

Malgrad tutta curtesia, la mattatscha era pli vesa e pli stinada che tuts ensem de surportar la preschientscha dil disgraziu. Ell' era stermentusas causas sensibla e tgunscha all' irritaziun, e quei malgrad tut ils buns survetschs, ch' el rendeva ad ella. Sia giuventetgna serévoltava encunter ina tanienta fatscha disfigurada.

In di ha ella buca pli pudiu seretener ed ei ida tiella mumma: „Mumma, lessas far aschibien e dir a nies fumegl, de buca cuorer tudi suenter mei fagend la stgisa de vuler gidar?!“

„Ti sas bein, ch' el fa ei per render a ti in survetsch!“

„Po esser! Mo jeu hai bi far reproschas a memezza; jeu pos buca suffierer quella fatscha. Jeu stoi era dir a ti, ch' el miri memia savens sin mei cun siu sulet egl. Quei pos jeu buca vertir!“

„El ei buc igl um per patertgar schliatas caussas; ti tupp! El ei sils onns e cun sia fatscha ch' el ha . . .“

„Quei po bein star! Mo fai tuttina il plascher e di ad el dus plaid. Jeu vess pli bugen, ch' el schess mei cunbien!“

Gl'emprem mument era la Castgina tuttavia buca dil meini de Matilda; mo vesend che las remarcas de sia matta mavan era a prau cull'idea, ch' ella veva survegniu pertenant il sedepurtar de Catani, sedecida ella de plidar in di cun el aviartamein.

Dil rest tschintschav' ella nuota nuidis cul pauper schani de negin, ch' encureva savens sia cumpagnia, demussond immens plascher, cura che Castgina dev' ina patarlada cun el.

„Tadlei, Catani,“ di ella in di suenter de quei che Matilda veva turnau a tulenar ella. „Nossa matta ei aunc memia giuvna e sa buc apprezzar la glieud. Da sia vegliadetgna ein las buobas lunaticas e sgarscheivel sensibilas. Ella pretenda ded esser tut schenada, cura che vus mireis sin ella e cura che vus

encurîes ded esser gideivels en sias lavurs. Jeu sai beinuonda, che quei daventa da vossa vard per spir buontad e beinvulientscha . . .“

„Excusei, sche bien pia“, rispunda quel de negin tut agitaus, manond il tgau viers igl esch-casa.

„Jeu savevel buc . . . jeu gnanc dubitavel, ch'ella vessi in tal disgust de mei. Mo ella ha raschun . . . in um sco jeu . . . in de negin!“

„Buca per mal, miu bien. Jeu sai bein, che da vossa vard mo la buontad dictescha in tal secuntener. E sch'jeu sundel orientada scoiauda, mireis vus nuota pli bia sin ella, che sin mei . . . che sundel veglia. Era jeu vess pudui fai curvien enqualga de vossas eglidas. Mo tier mei ei quei buc il medem. Jeu sundel buca pér ded oz e sai stimar scadin undreivel carstgaun.“

Quel de negin era sin esch sil precint ded ira.

Mo tuttenina, sco sch'el havess midau meini, seretegn el, reflectond aunc in batter d'egl e stat lu puspei eri.

„Jeu sun permalaus“, di el, plitost da bass e malsegirs, „che vus duas car-teis, jeu seigi indiscrets. Mo havend vus fatg stem, ch'jeu observel vus omisduas pli ch'ils auters, sche s'ei bein bien, che vus sappies la raschun. Jeu vi dir il pertgei! Jeu hai grond interess de vus duas, gie schizun affec-ziun, pertgei ch'jeu encanuschel vus! Eis ei pia buca pli che natural, ch'jeu fetschel tut speziala stema de vus . . .“

„Tgei vus scheis?! Pusseivel?“ grescha Castgina tgiemblada de smarvegl.

„Giebein, jeu enconuschel vus ded onns ed onns enneu. Vus stueis saver, ch'era jeu hai fatg atras la battaglia de Waterloo; era jeu sundel staus en quei uffiern, epi vegnius fatgs perschunier e menaus en Germania. Jeu hai viu vies mariu, savens e savens gadas; jeu hai encunaschiu fetg bein vies um . . . quel . . . ch'ei morts. Jeu erel siu amitg.“

„Il Duri Vigieli? Tgei? Vus veis encunaschiu miu um? Vus essas stai siu amitg? Sche pertgei veis buc offniau quei gia dall'entschatt'enneu?“

„Oh, jeu sai mez buca pertgei! Las regurdientschas de gliez temps leu, siar-ran miu pauper cor. Sch'jeu less entscheiver a patertgar suenter tut quei ch'jeu hai viu e fatg atras da lezzas uras . . . jeu crei strusch ch'jeu vess lu la curascha de continuar quella miserabla veta . . . d'in de negin . . .“

„Vus veis pia encunaschiu miu pauper um? Oh, lu po raquintei, per ch'jeu sappi crer! Oh, raquintei tut quei che vus saveis dad el. El scarveva mintga jamna ina ga, epi tuttenina mai pli. Treis meus suenter la davosa brev han ei dau part, ch'el seigi sparius. Gl'emprem hai jeu buca saviu crer, ch'el seigi morts — e speravel schizun vid ina miracla. Auters ein gie era puspei vegni neunavon suenter ditg esser stai i a piarder. Gie, jeu sundel aunc ussa enqualga mudergiada dall'idea, ch'el pudessi viver zanua . . .“

„Oh na! Seigies po ruasseivla. El vegn mai pli a turnar. Jeu hai viu a mu-rend el cun mes agens egls, en Germania, nua che nus essan stai perschu-niers ensemen. Ed el ha veramein giu cletg de puder murir, enstagl esser ina mascrada, in monster human sco jeu!“

„E co s'el morts? Ha el stuiu suffrir ditg avon che murir, il pupratsch?“
„Oh! suffriu! . . . Jns ei sil mund per pitir e suffrir. Mo el ei la finfinala morts . . . morts entir ed entratgs. Aschia ha el silmeins buca stuiu sehumiliar. Jeu stoi gie buca dir a vus, co el era loschs de sia biala fatscha, de ses bials egls blaus e de sia stupenta comparsa, che han rendiu vus inamurada ded el . . .“

„El ha detg a vus . . . el ha giu endamen de mei?“

„De tgei auter duess el haver tschintschau? Vus eras adina cun el, nua che el mava e stava; vus ed era vossa matta, ch'el ha stuiu bandunar aunc tut pintga. Cu'l era persuls, sche tschintshav' el adina cun vus; entirs discuors! E repeteva ad in repetter plaids d'amur ed empermischuns. El leva buca crer de ver bandunau vus e la casa . . . e che vus spetgies sin el. Sulet quei patratg ha gidau, ch'el ei buca vegnius ord il tgau. El sperava de ver vus puspei; de serrar vus en sia bratscha, de viver, luvrar e tgei sai jeu aunc tgei! E d'haver empau pli bia success ella veta, che tochen dacheu . . .“

„Gie! Jeu carezavel el, e vesevel mo el. Mia giuventetga, miu cor e miu tgierp ein stai mo per el. El ha giu tut, ed ins ha bi dir . . . tut schenghegian ins mo ina ga.“

„Gie, jeu sai. El ha raquintau a mi tut; co vus seigies s'entupai per l'emprema gada per la fiasta de s. Placi suenter la processiu; co vus veigies saltau gl'auter di — da s. Placi pign — giu' la stiva de cumin: co vus seigies lu i a casa quella sera, e co'l hagi dau siu εμπrem betsch oragiu la Caglia, sut Plaunca-su. El ha era raquintau, co vus eries schalusa sin el, schalusa sc'in tgiert e tut narra pervia de sia stupenta statura e ses bials egls gros, ch'erien ina veritabla calamita per las mattauns . . .“

„Gie, el era propi bials, il Duri Vigieli! Jeu sai buc exprimer con bials el era. E sche las outras curevan era suenter de dar en venter, sche vev'el tuttina egls mo per mei. Jeu vesel aunc oz co'l era, e sco'l vegn a restar en mia memoria entochen mia davosa fladada. Pertgei, pertgei o miu Diu, has ti priu el daven da mei?“

„Igl ei meglier aschia; cartei a mi, Castgina. Seigies tuttina cuntenza de buca haver stuiu ver ina tala sorpresa! El ha mai giu cletg, vies um, entochen ch'el ei buca staus morts. Sch'el fuss turnaus, fuss el strusch staus pli capavels de trer vi sia familia. E tgei sgarscheivla caussa fuss ei per a stau, de vegnir a casa, suenter esser staus aschiditg perschunier e dar viden amiez vossa nova maridaglia, dar viden en vossas novas relaziuns . . . vus fusses gie puspei curdada ella miseria pir che zacu . . . Pertgei che la finfinala . . . e malgrad tut, el vess giu il dretg sin vus; el vess astgau pretender tuts ses dretgs. Patertgei tuttina suenter e seconsolei, ch'el vess risciau zatgei, che fuss aunc stau pir che la mort. Ei havess gie pudiu ira cun el, sco cun mei . . . Ni vesses vus forsa giu pli bugen, ch'el fuss returnaus disfiguraus, pareglionts ad ina schemia, ad in monstrum, per humiliar

vus e destruir las bialas regurdientschas, che vus haveis conservau ded el, sco vus pretendis . . . ? Jeu hai encunaschiu el beinuonda, per astgar afirmar, ch'el vess giavischau melli ga pli bugen la mort, ch'ina tala sorpresa. Leu nua ch'el sesanfla ussa, ha el silmeins la consolaziun de saver dir, che sia amur per vus seigi restada intacta, e ch'el resti era en vies cor sco el era, e che lunsch naven de vuler far donn a vus, el ha lubiu a vus entras sia mort ded entscheiver ina nova veta e d'anflar finalmein paisch e ventira . . .“ „Oh, raquintei aunc pli ded el, Catani!“ di Castgina tut commovida e s'approximond al disfigurau:“ En vos plaids quet'jeu de puspei enconuscher miu um.“

Ed el continuescha de raquintar da Duri Vigieli — e quei adina puspei. — El vev'ensumma in plascher de raquintar ad ella las miserias, mo era ils success de siu mariu, ses combats e co el hagi mai piars la curascha; co l'amur per ella hagi tenu el sidretg ed el consolau, e co gnanc la mort hagi pudiu terrar el; cuntrari, lezza hagi rendiu el aunc pli bials che quei ch'el eri vivents.

La Castgina veva ussa la disa, suenter miezdi vi, cura che Catani era buca sil funs, de far vegnir el en cuschina e seser sper el, per udir a raquintond dal dispariu. Quei era per ella il pli grond plascher, ed ella senteva memia bein, ch'era ses raschienis rendevan ventireivels il pupratsch e che quels alzavan el ord il sentiment depriment ded esser in de negin . . .

La fin finala fuv'ella vegnida aschilunsch, ch'ella gnanc veseva pli sia fatscha disfigurada cun las tarladidas nodas leprusas e cugl egl foppaus en carn-morta.

Enzatgei nundescribivel e misterius targev'ella enviars el.

Ed in di, mudergiada d'ina idea fitgada, che fageva ad ella tema ed anguoscha, po ella buca pli seretener de dumandar el!

„Saveis . . . Catani . . . jeu quetel d'udir miu mariu, buca mo ord vos plaids . . . jeu quetel d'udir el era ord vossa vusch. Cura ch'jeu cludel ils egls, pudes jeu crer de tschintschar cun el. Scheis vus la ver Paid, astgeis vus engirar . . .“

Quel de negin seglia el plaid ad ella e tschenta siu maun sin sia schuialla. E stend si:

„Buc in soli plaid depli! di el. Vies um ei morts e quei che pertegn mei, sche sund'jeu quel de negin. Sche quels discuors, che nus vein ensemen, rescen de dar a vus talas ideas e rendan vus sventireivla, lu preferesch'jeu ded ira immediat per miu fatg; lu preferesch'jeu de bandunar la tiara ed ir a rugar . . .“

Vesend ils larmins els egls de Castgina, roga el:

„Haveies po compassiun cun mei; jeu ch'erel senza tetg“, agiunscha el mi-geivlamein. „Vus astgeis buc encurir zatgei auter en mes plaids, che consolaziun e vus fageis cheutras cun mei ina bun'ovra. Ensumma . . . Carteis

vus veramein, che sch'jeu fuss vies mariu, vessi jeu buca plitost priu la veta a memez, che semussar aschia sco jeu sundel alla dunna, ch'jeu carezavel pli che mi'atgna veta? Vus emblideis, che vies um era loschs de natira. Ei encrescha a mi."

Castgina sequietescha e depi quei di ha ella mai pli giu endamen cun el de siu Duri Vigieli.

Ha ella cartiu ad el?

Tgi astgass garantir gliez?

E lu astgein nus buc emblidar, ch'ella veva bia de far en sia nova situaziun. Ella carezava siu buob ed era fetg engrazievla a siu secund mariu. Mo malgrad tutt ei havess franc e segir pudiu dar ina catastrofa, sch'ella vess saviu seperschuader dalla realitad de quei ch'ella sminava.

Ella ha preferiu de restar en dubi; mo ella fageva nuotatonmeins gronds sforzs per render ventireivla la veta a quei pauper carstgaun de negin, che fageva reviver enten ella aschi fideivlamein las regurdientschas de sia anteriura ventira.

In stgir presentiment fageva medemamein combatter ella stinadamein il disprez de Matilda enviars il pupratsch. Recummandond a sia feglia de po buca scaferlar ora a Gion de Caspaua, confida ella a quella, che Catani hagi encunaschiu bein siu bab. Castgina ei vegnida la finala aschilunsch de silmeins puder far tolerar ella il pauper schani de negin. Matilda tschintschav'uss enqualga cul disfigurau e perfin surportava de star beinduras sper el. Ed aschia mavan e vegnevan ils onns, trestamein, mo denteren dev'ei tonaton enqual ventireivel mument, entochen il di che Catani ei vegnius enta letg malsauns. Per cletg e ventira ei sia malsogna stada cuorta; cass cuntrari er'ei buca detg, che Gion de Caspaua vess nutriu ina bucca senza bratscha.

All'ocasiun de quella malsogna hai jeu visitau el l'emprema gada, senza enconuscher si' historia. Jeu hai lu communicau a dunna Castgina, ch'el cuozi buca ditg e ch'il malsaun giavischi de seregular cun Diu. Tgei ha el confessau a Sur Paul? Jeu sai buc. Quei sogn prer ha detg a mi tut deno gliez. Mo el ha anflau per bien de discuorer ditg e liung cun dunna Castgina, cura ch'el ei vegnius cun Niessegner. E Castgina ei lu era vegnida vi'n truaisch silla fin . . . de quel de negin . . . ed ha bitschau las levzas méttas, avon che quella bun'olma sparti da questa veta. Mo era la Matilda ei vegnida per scumiar cun el la davosa egliada.

* * *

Quei fuss pia l' historia de quel de negin, che nus vein cumpignau oz alla fossa, continuescha Clau miedi suenter ina cuorta pausa.

Per capir quella e per saver ch'ella seigi veramein pussevla, ston ins enconuscher nossa glied de cheu, ch' ein enclinai aschi ferm viers la sontgadad, sco viers la pissiun.

Dal rest less jeu aunc dir a ti, Giachen Martin, che Sur Paul, che ha raquin-
tau a mi quell' historia, ha buc affirmau expressivamein l' identitad de quel
de negin cuagl'empreu mariu della Castgina. Mo cura ch' jeu hai fatg attents
Sur Paul silla legenda de sogn Alexi, il giuven Roman, che veva bandunau
tut ils ses per viver sut scal' en — en sia atgna casa — sco' l pli sempel
survient, ha quei sogn prer detg a mi:

„Sogn Alexi, che vus allegheis, leva gudignar il sogn parvis, ed el ha era
obteniu sia pagaglia. Sche quei pauper sventirau, ch' ei ussa morts, ei vera-
mein stau igl'empreu um della Castgina, sche ha el giu pli gronds merets
ch' il sogn della legenda, pertgei ch' el ha — per conservar igl' ideal entirs
ed entratgs, ed era la ventira de quels ch' el carezava — purtau quella gronda
crusch, e buca per el sez obtener cheutras la pli gronda pagaglia.“

„Ed ussa, concluda Clau miedi, tratg' jeu che ti seigies cuntents ded esser
staus suenter bara a quel de negin. Nus havein forza aunc savens uonda
caschun ded ira suenter bara als gronds de quest mund! Mo ei capitescha
fetg da rar, che nus meien puspei ina ga suenter bara ad in um!

„Ti has tutta raschun, Clau miedi,“ fa ussa capitani Giachen Martin Milar
tut commuentaus, „ed jeu sai de dir a ti ded esser profundamein perschua-
dius, de haver cumpignau oz alla fossa buca mo in um ed in veritabel
schuldau, mobein era in sogn.“

NB. De scriver questa novelletta sund jeu vegnius animaus dalla canzun e tradiziun ro-
mantscha, che relatescha savens quei problem. Jeu creiel denton ualvess, che zatgi dils
lecturs sesenti parents cun quel de negin. En gliez cass less jeu far attents quei tal de
po scriver puspei in pamflet encunter il redactur dil Glögn.

Anniversari de 50 onns della mort de mistral Gion Arpagaus

*Gia tschun decennis ein vargai
Che Ti has priu comiau.
Con trests per nus ei stau quei di,
Che Diu Tei ha clamau.*

*Per in burgheis de Tiu cumin
Ti has la vet' unfriu;
In'ovra che scadin vischin
Ha en honor teniu.*

*O giuvna veta en la flur,
Gia has stuiu pirir,
Mo astgas uss cun nov' odur
Leusi etern flurir.*

Sevgein, ils 19 de settember 1938

Alois Arpagaus